

Šoltésová Elena Maróthy
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Spisovateľka, ktorá zasiahla nielen do vývinu slovenskej literatúry, ale aj do literárnej kritiky, myslenia a najmä do rozvoja slovenského ženského hnutia; v literatúre zostala osamelá - ťažko zaraditeľná do literárneho smeru, v dobovom spolkovom živote nenahraditeľná.

Životopisné údaje:

Narodila sa 6. januára 1855 v Krupine v rodine štúrovského básnika Daniela Maróthyho, vyrastala na evanjelickej fare. Rodina sa čoskoro presťahovala do dedinky Ľuboreč, kde Šoltésová prežila detstvo i mladosť. Otec ju vychovával v duchu obetavosti pre slovenský národ, ona týmto myšlienkam zostala verná po celý život. V tom období bolo prirodzené, že dcéra farára má dostať primerané vzdelanie, išlo však najmä o výchovu k praktickým činnostiam. Šoltésová študovala na dievčenských inštitútoch v Lučenci a na Spiši, kde získavala vedomosti aj v maďarskom a nemeckom jazyku. Ako dvadsaťročná sa vydala za martinského kupca Ľ. Šoltésa, odvtedy až do smrti žila v Martine. Tým sa dostala do centra slovenského kultúrneho a literárneho diania, ktoré bolo podnetné aj pre jej vlastnú činnosť. Písala prózu, publikovala v časopisoch, stala sa členkou, neskôr predsedníčkou spolku Živena a ústrednou osobnosťou ženského hnutia, vypracovala jeho program. Vyslovovala sa proti krajnej emancipácii žien, ale tiež proti predsudkom slovenskej inteligencie, ktorá nedoceňovala ženy ako partnerky v národno-obranných aktivitách. V rokoch 1910 - 1922 redigovala aj časopis Živena. Šoltésová zomrela 11. marca 1939.

Dielo:

Do slovenskej literatúry vstúpila s neobyčajným úspechom. Za prvú prozaickú prácu Na dedine, uverejnenú v Slovenských pohľadoch roku 1881, získala Šoltésová ocenenie a odmenu 50 frankov v zlate. Posmelená úspechom pokračovala v tvorbe a už o rok jej vyšla črta Prípravy na svadbu. V obidvoch týchto prácach a tiež v nasledujúcej poviedke V čiernickej škole využila spomienkový materiál i skúsenosti z mladosti na novohradskej dedine. Odlišný charakter má jej dvojdielny román Proti prúdu z roku 1894. Jeho vznik súvisí s literárnou situáciou na Slovensku, je autorkiným ohlasom na diela Vajanského a súvisí tiež s jej skúsenosťami z organizovania ženského hnutia. Kritika vyčítala autorke idealizmus, nedostatok dramatického napätia a štylistickú jednostrannosť. Na druhej strane neocenila dominantné kvality románu - že ako prvá si všímala postavenia ženy v spoločnosti a vo verejnom živote. Do „vajanskovského“ obdobia tvorby E. M. Šoltésovej tvorby (nazývaného aj „ideálny realizmus“) patria aj prózy Prvé previnenie, Popoluška, Za letného večera - hrdinovia práz boli ušľachtilí, cnostní vlastenci. Vrcholným literárnym dielom autorky sa stala až kniha Moje deti. Je to v slovenskej literatúre unikátne dielo, preložili ho aj do viacerých európskych jazykov. Šoltésová v ňom opísala príbeh života jej detí Elenky a Ivana „od kolísky po hrob“. Kniha vznikala postupne zo zápiskov denníkového typu, ktoré si zaznamenávala pri sledovaní vývoja svojich detí. Začala si ich písať, keď mala Elenka tri roky a ona, ako každá matka, obdivovala ako dcérka rýchle napreduje, učí sa, aká je talentovaná. Potom podrobne opísala ochorenie dievčatka na tuberkulózu - až po smrť v ôsmich rokoch. Ani krutý osud Šoltésovú neodradil, pokračovala v záznamoch o živote svojho druhého dieťaťa - o dva roky mladšieho Ivana. Keď dosiahol vrchol svojho profesného života, získal doktorát práv, ako tridsaťtri ročný tiež zomrel na tuberkulózu (na smrteľnej posteli sa oženil s učiteľkou Oľgou). Zápisky, ktoré mali rodine pripomínať ako deti rástli a vyvíjali sa, tak postupne prerástli do úplne inej polohy - k existenciálnym úvahám o živote a smrti. Napriek tragédii Šoltésová pokračovala v organizátorskej a tvorivej práci. Viedla spolok Živena, písala literárnokritické a publicistické práce, články, združovala ženské spisovateľky okolo časopisu Letopis Živeny (Timrava, Vansová, Podjavorinská i české autorky).

Povzbudzovala ich v tvorbe a bránila pred nepochopením kritiky. V roku 1925 Šoltésová napísala ešte svoje memoáre Sedemdesiat rokov života.

Podrobnejšie o dielach:

Proti prúdu - Šoltésová v tomto románe nastolila závažný celonárodný problém - ako viesť národnooslobodzovací boj, kto má stáť na jeho čele a akú úlohu v ňom majú mať slovenské ženy. Vychádzala z myšlienky, že každý národ má právo na slobodný rozvoj, boj proti národnému útlaku pokladala za vec mravnú a ušľachtilú. Touto stránkou svojho charakteru získava v románe pre národnú vec hrdinka Oľga Laskárová i zemana Fraňa Šavelského. Príbeh je jednoduchý, cestou vo vlaku sa Oľga a Fraňo zaľúbia. Vzťah vedie k manželstvu. Národne nevedomelý, ale čestný Fraňo sa zásluhou Oľgy postupne stáva predstaviteľom národného pohybu. Proti nemu vystupujú maďaróni, ohovárajú ho ako pansláva. Jemu sa však podarí stať aj vysokým cirkevným hodnostárom. Pokojný rodinný život s Oľgou naruší iba smrť ich syna. Z románu vyznieva viera, že spravodlivá vec slovenského národa si získa viac priaznivcov a napokon zvíťazí. Problém v románe riešila podobne ako Vajanský v Letiacich tieňoch a Sucheť ratolesti. On sám však kritizoval autorku za umelecké nedostatky, autorkin idealizmus v diele kritizoval zasa Kukučín.

Moje deti - dielo má podtitul „zápisky a rozpravy“, autorka ho vytvorila z vlastných zápiskov o svojich deťoch Elenke a Ivanovi od ich narodenia, cez výchovu, spoločné zážitky až po choroby a smrť oboch detí (Elenky ako 8 ročnej a Ivana ako 33 ročného). Nezostali však v polohe zápiskov, vytvorila z nich črty i rozsiahlejšie obrazy zo života detí, zachytila ich realisticky, veľmi plasticky a pôsobivo. Moje deti sú nielen citlivým prienikom do duše detí, výstižným obrazom vzťahu matky k nim, ale sú tiež rozpravou o živote rodiny a cez tento okruh odrážajú aj dobovú spoločenskú problematiku. V diele je čiastočne obsiahnutý aj Šoltésovej vlastný životopis - od chvíle, keď sa stala matkou až do obdobia, keď niekoľko rokov po smrti Ivana ešte stále veľmi bolestne prežívala smútok. Kniha je žánrovo ťažko zaraditeľná, literárni historici ju označovali za psychologický román, iniciačný román, román stratených ilúzií, výchovný román. Autorka ho písala postupne, niektoré časti dopisovala dodatočne za dlhšie obdobie. Na rozdiel od predchádzajúcich diel touto knihou ustúpila od umeleckých ambícií a priklonila sa k dokumentárnemu - faktografickému štýlu písania.

Sedemdesiat rokov života - memoáre, v ktorých sa v rozpore s názvom autorka zamerala najmä na prvých dvadsať rokov svojej biografie. Verne zachytila život v Ľuboreči, národné Slovensko v matičných rokoch, spoločenské protirečenia, všima si najmä postavenie žien, pokrokové i konzervatívne zmeny.

Proti prúdu - úryvok

„Jediný spôsob v ľudskej možnosti odslúžiť sa mu je: konať vždy to, čo sme povinní. A povinní sme konať všetko dobré, čo vládžeme.“

„I my to budeme vždy konať, ak možno, ešte výdatnejšie než dosiaľ. Budeme ďalej pracovať nielen na uvoľnení a pozdvihnutí národa zvonku, ale nadovšetko i na jeho vnútornom zušľachtení. K tomu už môže každý prispieť - i my ženy.“

„Ba hlavne vy ženy! Vy môžete ho zošľachtiť, na vás je premôcť surovosť a nízke sebestvo. Ak je žena taká, akou má byť, je ona šľachtiteľkou muža a oporou jeho najlepších snáh.“

„Aj v tom badať pokrok; doháňame, čo sme zameškali. Najmä spoločenský život okreje pribúdaním takých Sloveniek, ako je napríklad naša Fedora. Dôveruje si utvoriť v Rudníku príťažlivú našskú spoločnosť. Podľa jej listových opisov darí sa jej dobre a sama sa cíti šťastnou vo svojej užitočnosti. I naši v Dažiciach v tom ohľade už mnoho preukázali. A tak to pôjde pomaly všade, i dožijeme sa konečne skutočného spoločenského okrajania...“

Moje deti - 1.úryvok

Iba vy, matky, ktoré podobne medzi nádejou a zúfaním sa potácajú, opatrujete alebo opatrovali ste si drahé dieťa v jeho bolestnej a nebezpečnej chorobe, iba vy viete, aké sú to muky vidieť každú jeho útrapu, vidieť na seba upreté o pomoc prosiace jeho oči, a nemôcť mu spomôcť ani za cenu úplnej žertvy. Lekár nás potešuje, že Elenka pomaly, pozvoľna vyviazne z choroby. Iste preto, keď vidí, ako dychtivo strežieme na potechu z jeho úst. Ale keď on odíde, ustúpi zasa i nádej. Nevýslovne bolí ma neprirodzená, utrpením zavinená neústupná vážnosť na jej tvári, na ktorej úsmev už nikdy sa neukáže. - Nesmieš ma, to mi je zle! - bránila sa, keď som sa pokúsila nejakým, predtým jej milým žartom rozjasniť jej myseľ. Koniec choroby i v tých bolestiach tvrdo čaká najviac preto, aby potom zasa mohla chodiť do školy. Túžila po nej od začiatku školského roku - a táto túžba už nebude jej splnená. Nedávno, keď Ivan prišiel zo školy a jej na jej otázky rozprával, že učili sa o babylonskej veži, usiloval sa znázorniť jej nedosiahnuteľnosť neba: - Ani tam, kde je mesiac, nie je ešte nebo. Keby si prišla k mesiacu a opýtala by si sa: „Kde je nebo?“, povedal by ti: „Ja neviem.“ Išla by si ešte vyššie, k druhému mesiacu, i toho by si sa opýtala, kde je nebo, i ten by ti povedal: „Ja neviem“, - a tak ďalej pozdvihujúc hlas išiel vyššie a vyššie - a ona, ako už toľko ráz, hlbavo zašla na tento predmet, pričom mňa zaboľelo srdce, keď sa už márne bránim tušeniu, že ona prv ako ja oboznámi sa s tým nebom, do ktorého po smrti prichádzajú dobrí ľudia.

Moje deti - 2. úryvok

Sadla som si popoludní po skončení roboty k nemu na kraj jeho postele a s chvejúcim sa srdcom pristrájala som sa nadškrtnúť mu, čo som mala na mysli, starajúc sa hlavne o to, aby sa z mojich slov nemohol domyslieť, že je už blízky jeho koniec. Prvej naopakovala som si v mysli, ako začnem, vezmúc si za zámienku, že treba mu Oľginej vernej opatery i na prípad, ak by mohol ísť niekam na liečbu, a že teda sa žiada, aby sa zosobášili. Ale potom prišlo inak; naučené slová zlyhali. Nevie, čo som povedala, ako reči išli, ale bolo tak, ako i predtým bývalo, že sme si vyčítali z očí, čo myslíme, a on mi vyšiel v ústrety. Jeho už hlboko vpadnuté oči hľadeli na mňa so všetkou bývalou silou výrazu a podchodili slzami, až celkom plávali v nich. Od jeho detstva, keď citom preniknutý cez slzy hľadieval na mňa, som ich takéto nevidela. Vyrozumela som od neho tento jediný raz za celý ten čas, že vie, ako nebezpečne je chorý a že z tejto choroby viac nevstane. Trápi sa o Oľgu, ktorá je celou dušou k nemu priviazaná, čo bude s ňou, keď jeho tu nebude. Zosobášiť sa s ňou je mu tiež na mysli, ale nemohol sa odhodlať prejavovať túto žiadosť, lebo vydať sa za umierajúceho človeka je mizerná náhrada za to, čomu sa oni spolu úfali, čo očakávali od života. Ale ak ona chce, je hotový zanechať jej aspoň svoje meno, keď iné dedičstvo jej zanechať nemôže...

Myšlienky:

„... ja ničoho neprodukujem okrem niekedy nejakého článku. Ale moja beletria stála vždy na slabých nohách, zabrdnutá do idealizmu, ktorý život neospravedľuje, teda odchyľujúca sa od životnej pravdy, nuž sa už nechytám do nej. I čo som sprobavala, som musela zavrhnúť.“ (E. M. Šoltésová v liste Timrave v roku 1931)

„Vajanský bol vtedy skutočne inšpiratívna osobnosť. Šoltésová videla v jeho textoch realizáciu dobovej predstavy o literatúre, stotožňovala sa s jeho názorom, že literatúra má plniť ušľachtilé funkcie. Má prinášať vzory a netajila sa tým, že hoci ide o realizmus (vtedy sa verilo, že ide o realizmus), pripúšťala tak isto ako Vajanský prívlastok - idealizovaný. Bolo to tak vo Vajanského textoch aj v Šoltésovej románe Proti prúdu. Obidvaja riešili, kto má byť morálnym vzorom pre slovenský ľud a prikláňali sa k názoru, že to majú byť pokrokoví zemanovia.“ (M. Mikulová)

„Ak je Timrava nie umelkyňou, tak nech platí, že nie je umelcom ani jeden realistický spisovateľ.“ (Šoltésová proti názorom kritikov, ktorí vyčítali Timrave „chladné kopírovanie života“)

„Jeho spisovateľské diela budú oceňovať iní, na to povolání, mne tane na mysli iba obživujúci pôžitok, aký som mávala, čítajúc ich, pre ich čiru slovenskosť, pre nenútený, zo zdravého žriedla vyvierajúci humor - ale i že dojímali ma svojim teplým idealistickým cítením, ktorému pôvodca zrejme nechce sa priznať, ukrývajúc ho pod všelijakú životnú prózu. Ono však jednako tam hreje, nedá sa utajiť.“ (Šoltésová - v nekrológu za Kukučínom)

„Spisba je výkvetom ducha ľudského; jestliže teda my, ženy slovenské, nechceme zostať bezduchými, nuž chápme sa práva a povolania svojho starať sa aj o spisbu, nakoľko to z nás vystane a nám prísluší. My tiež máme túhu po vyššom a sme duchom obdarené od boha; nedajmeže teda tomuto najvyššiemu daru zakrniť, ale pestujme ho svedomite. Najbližšou povinnosťou v tomto ohľade nám je, aby sme pilno čítali slovenské knihy a časopisy. Čítajme však tak, aby sme tým domáce svoje povinnosti ani zamak nezanedbávali, veď dá sa to tak zariadiť, aby nám popri povinnostiach vždy ešte kus času zbývalo k ušľachtilému vyrazeniu mysle. Čítajme i vážnejšie poučné veci, aby aj um mal trochu zaneprázdnenia, nielen cit a fantázia...“ (Šoltésová o úlohe Živeny)

„To je vzácné, že ako umelkyňa vedela o sebe, že nie je z tých progresívnych duší a preto, keďže nechcela byť podradná, prestala písať umelecké texty. Ale vedela rozpoznať začínajúce, progresívne trendy u autorov, u ktorých to ešte vtedy nerozoznali ani uznávaní doboví kritici. Ako kritička je dodnes nedocenená...“ (M. Mikulová)